

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

**MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI
TOSHKENT DAVLAT UNIVERSITETI**

**FALSAFA FAKULTETI
SOTSILOGIYA BO‘LIMI SOTSILOGIYA KAFEDRASI**

UMUMIY SOTSILOGIYA

Toshkent - 1999 y.

Ilmiy muharrirlar: professor N. S. Aliqoriyev.
dotsent R.T. Ubaydullayeva.

Ushbu darslikning mualliflari M.Ulug'bek nomidagi ToshDU sotsiologiya kafedrasining professor-o'qituvchilari bo'lib, ular sotsiologiyadan universitetning sotsiologiya bo'limida va boshqa fakultetlarda ma'ruzalar o'qiydilar.

Sotsiologiyani o'rganishga kirishilar ekan, avvalo uning alohida fan ekanligi to'g'risidagi ma'lumotlarni (ya'ni predmetini, masalalarini va vazifalarini uning falsafa, iqtisod, matematika, statistika, kibernetika, demografiya va boshqa fanlar bilan munosabatini, sotsiologik bilimlarning asosiy elementlarini va tizimini aniqlash hamda uning taraqqiy etish yo'llarini istiqbolini belgilash muhim vazifalardan biridir. Ushbu qo'llanma matnlari asosida yozilgan bo'lib, asosan sotsiolog mutaxassisligini oladigan talabalarga, aspirantlarga, sotsiologiya o'qituvchilariga va keng jamoat ommasiga mo'ljallangan. Bu sohada O'zbekistonda sotsiolog mutaxassislar uchun o'zbek tilida adabiyotlar hali yetarli bo'lmagani uchun ushbu qo'llanma o'quvchilarda katta qiziqish uyg'otishi mumkin. Kitobning kamchiliklari va aks ettirilmagan masalalar keyingi nashrda o'z ifodasini topadi degan fikrdamiz.

© Toshkent DU, 1999.

MUNDARIJA

	bet
Muqaddima	
Kirish_____	6
I BOB. SOTSILOGIYAGA KIRISH	
1.Sotsiologiyaning ob'ekti va predmeti_____	10
2.Sotsiologiyaning strukturasi_____	19
3.Sotsiologiyaning metodologiyasi_____	29
4.Sotsiologiya metodi_____	35
II BOB. SOTSILOGIYADA MAXSUS YO'NALISHLAR	
1.Shaxs_____	42
2.Guruh sotsiologiyasi_____	49
3. Z.Jamiyat va ijtimoiy hodisa tushunchasi_____	59
4.Ijtimoiy harakat_____	68
5.Sotsial institutlar, tashkilotlar, tizimlar sistemalar_____	73
6.Sotsial munosabatlar_____	78
7.Sotsial dinamika va rivojlanish sotsiologiyasi_____	86
8.Tafakkur tarzi sotsiologiyasi_____	97
III BOB. SOTSILOGIYADA TARMOQ YO'NALISHLAR	
1. Jamoatchilik fikri sotsiologiyasi_____	104
2. Iqtisodiy sotsiologiya _____	111
3. Siyosiy sotsiologiya _____	117
4. Ta'lim sotsiologiyasi_____	122
5. Mehnat va mehnat tashkilotlari sotsiologiyasi_____	127
6. Oila sotsiologiyasi_____	140
IV BOB. AMALIY SOTSILOGIK TADQIQOTLAR	
1.Empirik sotsiologik tadqiqotlar dasturi_____	146
2.Sotsiologik informatsiya to'plashning empirik metodlari_____	159
3.Sotsiologik monitoring_____	170
XULOSA_____	176
ADABIYOTLAR_____	179

MUQADDIMA

Qadim zamonlardan beri ham va ayniqsa fan-tehnika taraqqiyoti davrida har bir kasb egasi nafaqat o'z sohasidan kasbiy bilimlarni puhta egallash va katta tajriba orttirish, balki jamiyat hayotidagi voqealar, insonlarning ahloqi, dunyoqarashi, ma'naviyati, tafakkuri, hayot tarzi to'g'risida ham axborotlarga va bilimlarga ega bo'lishi kerak. Bunday bilimlarni o'rta maktabda, kollejda, litseyda va oliy o'quv yurtlarida gumanitar va sotsial-iqtisodiy fanlarni o'qitish hisobiga egallashga harakat qilinmoqda. Bu sohada alohida shaxsdan va kichik guruhlardan tortib, to jamiyatning taraqqiy etish va rivojlanish qonuniyatlarini nafaqat nazariy jihatdan, balki aniq, konkret tadqiqotlar orqali o'rganadigan sotsiologiya fani alohida o'rin egallaydi.

Sotsiologiya — insoniyatning bir necha ming yillik tarixiy taraqqiyoti davomida yaratilgan madaniyatning ajralmas tarkibiy qismidir. Afsuski, kommunizm mafkurachilarining vakillari kibernetika, psixologiya, politologiya, kabi fanlar qatorida sotsiologiyani ham inkor etib, uni sotsializmga zararli «yolg'on fan qatoriga qo'shib ko'p yillar mobaynida jaxon halqlarining durdonasi, ma'naviy va madaniy boyligi bo'lgan bu fanning va uning namoyondalarini taqdirladilar. Natijada jamiyatni eng katta boylikdan — ijtimoiy fikrlarni har tomonlama va chuqur o'rganishdan, ijtimoiy taraqqiyot borasida axborotlar tizimini yaratishdan va oxir oqibatda ijtimoiy hayotni aniq, ma'lumotlarga, terriroga, halq. Fikriga tayangan holda ilmiy asosda boshqarishdan maxrum qilganlar. Mustaqillik tufayli sotsiologiya faniga yangiyo'l ochildi. Bu fanning shaxsan prezidentimiz I. Karimovning himoyasiga olganligi cheksiz quvonarlidir.

Mustaqil davlatimizning erkin va chuqur fikrlash imkoniyatiga ega bo'lgan fuqarolari, ayniqsa, yosh avlod, hozirgi davr talabiga javob beradigan sotsiologiya darsligiga muhtojdirlar. Mazkur darslni ana shunday ehtiyoj asosida yuzaga keldi.

Hozirgi zamon kishisi o'zi yashayotgan makonning ijtimoiy sharoitini, jamiyat a'zolarida yashirinib yotgan «sirlarni huquq va axloq. Normalarni bilmasdan turib hayotdan o'z o'rnini topa olmaydi. Sotsiologiya — bu jamiyatning barcha qirralarida o'ziga hos anatomiya va fiziologiyasidir, ular inson hayotidagi me'yoriy va hatologik holatni aniqlashga va oxir oqibatda insoniyatni nohush holatlardan, qiyinchiliklardan qutilish yo'lini ko'rsatadi. O'tmishda sotsiologiyani sotsial gigiena deb tushunishlari ham bejiz emas.

Sotsiologiyani o'rganishga kirishilar ekan, avvalo uning alohida fan ekanligi to'g'risidagi, ma'lumotlarni ya'ni predmetini, masalalarini va vazifalarini, uning falsafa, iqtisod, matematika, statistika, kibernetika, demografiya va boshqa fanlar bilan munosabatini, sotsiologik bilimlarini asosiy elementlarini va tizimini aniqlash, hamda uning taraqqiy etish yo'llarini istiqbolini belgilash muhim ishlardan biridir. Ushbu fanning umumiy tasnifi

kitobning birinchi bobida bayon qilindi, ya'ni sotsiologiyaning ob'ekti va predmeti, tuzilishi, uslubiyati va uslublarni keng yoritildi.

Ikkinchi bobida sotsiologiyaning maxsus yo'nalishlari, ya'ni shaxs, guruh, jamiyat, sotsial harakatlar, sotsial munosabatlar, sotsial institutlar, tashkilotlar, sistemalar sotsial dinamika va rivojlanish hamda tafakkur sotsiologiyasi yoritiladi. Uchinchi bob maxsus sotsiologik nazariyaga va sotsiologiyaning konkret sohalarini ya'ni tarmoq yo'nalishlarini yoritishga bag'ishlangan.

Darslikning so'nggi qismida amaliy (empirik) sotsiologiyaning asoslari yoritilgan bo'lib, bu yo'nalish orqali o'quvchilar sotsiologik ahborotlar tizimini yaratish yo'llarini o'rganadilar.

Ushbu darslikda yoritilgan muammolar ko'p sinovdan o'tgan va isbot talab qilmaydi, zero bunda bitilgan materiallar falsafiy va ijtimoiy kategoriyalar, qonunlar hamda nizomlar asosida bajarilgan.

Ushbu sotsiologiya darsligi oliy o'quv yurtlari talabalari, o'qituvchilar va keng ommaga mo'ljallangan. Bunda nafaqat sotsiologik bilimlarning asoslari, balki amaliy sotsiologik tadqiqotlarning uslub va yo'llari ham berilgan bo'lib. O'quvchini mustaqil aniq sotsiologik tadqiqotlar o'tkazishga katta yordam beradi. Empirik tadqiqotlar tajribasidan har xil sohadagi va kasbdagi xodimlar ham o'z ishlarida keng foydalanishlari mumkin.

Ushbu kitobning mualliflari Mirzo Ulugbek nomidagi ToshDU sotsiologiya kafedrasining professor o'qituvchilari bo'lib, ular sotsiologiyadan universitetning sotsiologiya bo'limida va boshqa fakultetlarda ma'ruzalar o'qiydilar va amaliy mashg'ulotlar olib boradilar. Bundan tashqari, sotsiologiya bo'limining uqituvchilari fundamental va amaliy tadqiqotlarda, nodavlat ijtimoiy fikr, ma'naviyat, oila markazlarida, hamda yirik sotsiologik tashkilotlarda, jahon banki, YUNESKO va boshqa halqaro tashkilotlarning sotsial buyurtmalarini bajarishda aktiv qatnashadilar.

Ushbu darslikning mualliflari o'quvchilar tomonndan ko'rsatilgan kamchiliklar va takliflar uchun o'zlarining chuqur minnatdorchiliklarini bildiradilar.

Kamchilik va takliflarni quyidagi manzilga yuborishingiz mumkin:

Talabalar shaharchasi,
ToshDU, Sotsiologiya kafedrası